

НІТЧЕНКО А.Г.

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ В.М. АММОСОВА: ШТРИХИ ДО ТРАГІЧНОЇ ДОЛІ

Досліджено службову кар'єру та громадську діяльність В.М. Аммосова. Зазначено, що В.М. Аммосов своєю невтомною працею залишив помітний слід в історії державних та громадських установ Чернігівської губернії. Висвітлено обставини його загибелі на тлі революційних подій 1917 - 1918 рр.

Для сучасного етапу розвитку вітчизняної історичної науки характерним є зростання ролі досліджень в галузі історичної біографістики. Зміщення акцентів у бік персональної історії пов'язане із загальними змінами ставлення до особистості як до вагової складової національного процесу та з тенденцією до персоналізації предмету історії. Власне, людський вимір надає можливість більш повно реставрувати перебіг історичних подій та пролити світло на недостатньо вивчені аспекти історичного соціуму, в якому проходило життя особи.

Серед історичних постатей минулого на особливу увагу заслуговують особистості, діяльність яких була пов'язана із місцевим управлінням. При цьому більшість із них тривалий час перебували поза межами наукового інтересу дослідників. Саме до них належить Володимир Михайлович Аммосов. Перебування В.М. Аммосова на провідних посадах Глухівського повіту Чернігівської губернії, його всебічна праця та трагічна доля обґрунтовують наукове студіювання його біографії.

Сучасний погляд на персональну історію дає змогу залучати різні види джерел. В основу нашого дослідження покладені матеріали архівних фондів Чернігівського губернського правління (Ф.127), Чернігівської губернської тюремної інспекції (Ф.182) Державного архіву Чернігівської області та матеріали періодичної преси.

Метою даної статті є реконструкція службової кар'єри та громадської діяльності В.М. Аммосова із особливим акцентом на революційних подіях 1917 - 1918 рр.

Народився Володимир Михайлович Аммосов 10 червня 1871 р., ймовірно, в Глухівському повіті Чернігівської губернії (нині Глухівський район Сумської області) у дворянській родині [1, арк.33зв.]. У родову власність він отримав 709 десятин землі в Глухівському повіті. З часом придбав ще 188 десятин та кам'яний будинок із садибою у м. Глухові.

В.М. Аммосов закінчив Колегію Павла Галагана в м. Києві. На той час це був один з кращих навчальних закладів, заснований відомим українофілом Григорієм Галаганом. Отримані в Колегії знання давали право юнакові продовжити навчання у вищих навчальних закладах Російської імперії. 1891 р. він вступає до Імператорського університету Св. Володимира на юридичний факультет, який закінчує у вересні 1895 р. із дипломом другого ступеня. По закінченню університету В.М. Аммосов кілька років перебуває на військовій службі в 4-й батареї 33-ї артилерійської бригади. У січні 1897

*Нітченко Алла Григорівна - кандидат історичних наук, доцент
Чернігівського державного інституту економіки і управління.*

р. отримує звання прапорщика запасу артилерії. Володимир Михайлович був одружений на дворянці Курської губернії Олені Миколаївні Шевчкової. Шлюб В.М. Аммосова та О.М. Шевчкової виявився щасливим. У них було троє дітей: дві доньки - Наталія (03.08.1896 р.) і Єлизавета (10.01.1900 р.) та син Олексій (17.02.1898 р.). Старша донька Наталія навчалася в Московському дворянському Інституті імені імператора Олександра III. Але щастя сім'ї не було тривалим, Володимир Михайлович рано овдовів та самостійно виховував неповнолітніх дітей. Професійна та громадська діяльність Володимира Михайловича припала на кінець XIX - першу половину XX ст. За своє життя він обіймав важливі державні та громадські посади в Глухівському повіті. Причому почав свою кар'єру одразу після закінчення університету, паралельно з військовою службою. Спершу це була праця в системі органів земського самоврядування. 5 жовтня 1895 р. його обирають гласним Глухівських повітових земських зборів. Цю посаду він обіймав чотири терміни підряд. Високий фаховий рівень та активна діяльність В.М. Аммосова у земському зібранні призвели до обрання його у липні 1900 р., тими самими земськими зборами, членом земської управи та виконуючим обов'язки її голови. В грудні цього ж року Міністерство внутрішніх справ затверджує його кандидатом у земські начальники при Глухівському повітовому з'їзді [2, арк.1]. З кандидатів у земські начальники він був звільнений 1901 р. [3, арк.1] та призначений головою Глухівської повітової земської управи, обов'язки котрого він виконував протягом 8 років.

Службу в повітовому земстві В.М. Аммосов успішно поєднував із депутатською діяльністю в дворянському зібранні Глухівського повіту та судовою діяльністю. Протягом 1896 - 1909 рр. В.М. Аммосов постійно обирався почесним мировим суддею по Глухівському повіту. За сумлінне виконання обов'язків на цій посаді він був визнаний гідним "Найвищої подяки". В червні 1900 р. він також виконував 20 днів обов'язки міського судді м. Глухова.

Володимир Михайлович користувався великим авторитетом у повіті. Завдяки його старанням розвивалась не тільки повітова земська справа. Він також доклав багато зусиль для благоустрою міста. Відтак, у червні 1907 р. його обирають гласним Глухівської міської думи.

Службу у земському та міському самоврядуванні він успішно поєднував з піклувальною роботою у повіті. Так, у січні 1899 р. постановою училищної ради Володимира Аммосова призначають помічником голови Глухівської повітової училищної ради по нагляду за моральним напрямом народного училища. Упродовж 1900 - 1908 рр. він входить до складу цієї ради. Паралельно у 1901 р. та у 1907 р. його обирають на трирічний термін членом піклувальної ради Глухівської жіночої гімназії. Однак у його компетенції був не тільки благоустрій й перетворення учбових закладів. Він також займався піклувальною роботою в дитячих притулках, церковно-приходських школах тощо. Зокрема, в грудні 1901 р. його затверджують на посаді співробітника-піклувальника Глухівського дитячого притулку імені "Терещенко". У вересні 1902 р. обирають піклувальником Кучеровської церковно-приходської школи. За розпорядженням міністра землеробства і державного майна від 13 травня 1903 р., Володимир Михайлович отримує звання піклувальника Петровської школи садових робітників в Глухівському повіті. В цьому ж році його

обирають почесним членом Глухівського повітового відділення Чернігівської єпархіальної училищної ради. В червні 1905 р. - піклувальником Воргольської церковно-приходської школи. В серпні 1906 р. - співробітником піклувальника підвідомчої імператорському людинолюбному товариству лікарні Св. Евфросинії в м. Глухові.

Просування В.М. Аммосова службовою драбиною теж було вдалим. У жовтні 1896 р. він отримав чин губернського секретаря (XII клас згідно "Табеля про ранги"), у травні 1907 р. - колезького секретаря (X клас), у листопаді 1907 р. - титулярного радника (IX клас), в червні 1908 р. - колезького асесора (VIII клас), у жовтні 1908 р. - надвірного радника (VII клас). Це був найвдаліший час у його житті. В 38 років Володимир Михайлович за сумлінну працю та ревне служіння земським інтересам був нагороджений бронзовою медаллю за працю в першому всезагальному народному переписі населення (1897 р.), орденом Святої Анни 3-го ступеня (1905 р.), орденом Святого Станіслава 2-го ступеня (1909 р.) та срібною медаллю на подвійній Володимирській і Олександрівській стрічці.

Успішна судова діяльність принесли Володимир Михайловичу заслужене визнання. У березні 1908 р. його призначають виконуючим обов'язки Чернігівського губернського тюремного інспектора. До його обов'язків входив всебічний контроль губернських тюремних установ. Цю діяльність він поєднував із посадою почесного мирового судді по Глухівському повіту та співробітника піклувальника лікарні Св. Евфросинії м. Глухова. Виконував обов'язки Чернігівського губернського тюремного інспектора Володимир Михайлович до 1910 р., адже 15 лютого 1910 р. він був переведений на посаду Ярославського губернського тюремного інспектора [4, арк.3]. У останні роки життя Володимир Михайлович мешкав в м. Глухові й обіймав посаду міського голови.

Отже, навіть при загальному ознайомленні з багатогранною і різнобічною діяльністю В.М. Аммосова вражає широкий спектр його інтересів. Він користувався незаперечним визнанням і авторитетом в органах міського та земського самоврядування, у громадсько-політичних товариствах повіту та судових органах. Обійняв посаду губернського рівня в системі пенітенціарних установ. Успішно виконував свою суспільну місію як піклувальник шкільних та училищних рад, дитячих притулків, церковно-приходських шкіл, єпархіальних училищ та лікарень.

Володимир Михайлович трагічно загинув на початку 1918 р. у віці 47 років. Його передчасна смерть глибоко схвилювала громадські кола Глухова. Про обставини його вбивства докладно відомо із кримінальної справи, що збереглася в Чернігівському обласному архіві. Із збереженням усіх орфографічних та лексичних особливостей наведемо рапорт начальника Глухівської в'язниці Чернігівському губернському тюремному інспектору від 7 листопада 1918 р. за № 695, який проливає світло на ті трагічні події:

"1 января 1918 г. в 6 часов утра в квартиру покойного В.М. Аммосова явилась банда большевиков, вооруженных винтовками и револьверами, во главе с жит. с. Студенка, Глуховского уезда, матросом Цыганко. Последний войдя в переднюю квартиры с револьвером в руках спросил у встретившей его прислуги: "дома ли Аммосов", а В.М. в это время находился в ближайшей от передней комнате и услышал этот вопрос немедленно явился в переднюю.

Цыганко как только увидел В.М. начал ему говорить в грубой форме: "ты думал меня арестовать когда то, так вот я за это пришел уничтожить тебя, уничтожу и все твоё племя". Затем после этих слов Цыганко предложил В.М. выйти из квартиры и следовать за ним. В.М. неговорил ни слова, немедленно надел кожаную куртку и пошел за Цыганко, шли они так: впереди Цыганко, за ним В.М., а затем шли 5 большевиков. Вышли все они из квартиры во двор и направились к калитке, выходящей на улицу. Шагов в пять не доходя до калитки Цыганко мгновенно повернулся лицом к В.М., приподнял револьвер, скомандовал себе "раз" и после этого произвел выстрел, после которого В.М. упал то три другие большевики также произвели в него по одному выстрелу из винтовок. Смерть В.М. наступила моментально. Все это событие, как передают очевидцы, бывшие служащие В.М., произошло весьма за короткое время, а именно не более как за 10-15 минут.

По некоторым версиям Цыганко когда-то будто бы содержался в одной из тюрем Лифляндской губернии, причем ту тюрьму, в которой содержался Цыганко, посетил В.М. в бытность свою в упомянутой губернии тюремным инспектором. При посещении той камеры, где содержался Цыганко последний обратился с жалобой к В.М. на притеснения, чинимые якобы тюремной администрацией. На что В.М. ему ответил, что подобных арестантов еще больше нужно теснить, что Цыганку по видимому не понравилось и с того времени у него, вероятно, затаилась злоба и вот он как видно и решил вытеснить эту злобу на В.М.

Больше же есть оснований предполагать на то, что Цыганко совершил убийство В.М. за то, что, как казалось Цыганку, В.М. хотел его арестовать. За месяц до убийства В. М-ча действительно местные власти собирались арестовать Цыганка, как вредного для общественного спокойствия и возможно что кто то сообщил Цыганку о том, что в предполагавшем его аресте принимал участие и В.М. Аммосов. В.М. последнее время состоял местным городским головою" [7, арк. 4-6зв.].

Завдяки матеріалам періодичної преси відомо, що, крім В.М. Аммосова, було вбито його зятя, брата та поранено друга брата [8]. Кореспондент "Черниговской земской газеты" у лютому 1918 р. констатував: "триваюча державна смуга і відсутність твердої, усіма визнаної і підтримуваної державної влади, створює для посадових осіб, що займають на місцях відповідальні адміністративні пости, нестерпні умови служби. Їх найчастіше переслідують і заарештовують, нерідко вчиняють самосуд не тільки за дійсну, але й за минулу службову діяльність" [9]. Отже, доля Володимира Михайловича певною мірою є типовою для багатьох місцевих громадських діячів.

Друга половина 1917 р. - початок 1918 р. характеризувалися поглибленням кризових явищ у різних сферах громадського життя та економіки, а також екстремістськими тенденціями, що знаходили відгук серед широких верств суспільства. З початком революції поспрання закону стало масовим явищем. Восени 1917 р. на шпальтах "Черниговской земской газеты" друкувалися численні повідомлення про згвалтування, вбивства та мародерство. Наприкінці 1917 - на початку 1918 рр. грабежі, бійки, вбивства, самосуди та погроми стали вже звичними явищами. Цьому сприяв цілий комплекс причин: злам державного апарату влади, непослідовна діяльність

Тимчасового уряду у сфері організації місцевої виконавчої влади, безвладдя та багатовладдя на місцях, розпад судової системи та ліквідація поліції, заміненої на непрофесійну та малочисельну міліцію, демократизація обвального та хаотичного характеру, стихійна амністія, дефіцит продуктів масового попиту та зростання цін на них і, як наслідок, - виникнення спекуляції та голоду, повернення додому озлобленої маси солдат, що прихопила з фронту заодно і зброю.

Влучну характеристику середовища, яке породило деструктивні фактори дає Євгеній Олександрів: *"Лихоліття ми переживаємо нині: щось кошмарне, щось божевільне стрімко котиться вниз по вибоїсто-похилій площині до прірви, і загибель уже близька. Над питанням що ж далі? - ніхто не замислюється, тому що з одного боку, страшно зупинитися над цим питанням, а з іншого - немає ні часу, ні можливості, да, мабуть немає й бажання задуматися над ним. ... Іде нестримний, загальний, рівний, прямий і таємний грабіж ... Партії пішли в політиканство цілком і тому не в силах вирішити чергові питання нашого державного життя"* [10].

Солдати, що повернулися із фронту зі зброєю в руках, оголосили своїм девізом "Бий буржуїв!" Д. Країнський - наступний Чернігівський губернський тюремний інспектор, згадував, що під словом "буржуй" розумілася кожна інтелігентна людина [11, арк.27]. Він також наголошував, що "заклик "бий буржуїв" рознісся по всій Україні й терор поширився на всю інтелігенцію" [11, арк.34зв.]. Терор та анархія, що охопили суспільство, змели з лиця історії когорту соратників В.М. Аммосова. У своєму щоденнику Д. Країнський, окрім В.М. Аммосова, також згадує прізвища загиблих в цей час Брусилова (б.і.; штабс-капітан [12]), двох братів Снежко (б.і.), Н.А. Вишневського, сім'ю Х.Н. Комаровського, сім'ю кн. Кейкуатових, Е.Х. Шрамченко, П.П. Глуздовського, Вирубова (б.і.), Островянського (б.і.), П.П. Катеринича, П.В. Кочубея, батька та сина Дзвонкевичів (б.і.), подружжя Савичів (б.і.), П.Б. Поди (мировий суддя, вбитий красногвардійцями поблизу Мени, в д. Ліагова [9]), подружжя Евреїнових (б.і.; землевласники, загинули в с. Ваганічах [13]), Н.А. та А.А. Роиндерів, подружжя Ренчицьких (б.і.; громадський діяч [13]), Стишковського (б.і.), Зарудного (б.і.), Фіалковського (б.і.), М.Н. Шрамченко, Сіліча (б.і.), Парпури (б.і.), Розенбаха (б.і.), Н.Н. Лавриновського, Н.М. Радіонова та Юркевича (б.і.) [11, арк.34зв.]. Та й доля самого Д. Країнського теж залишається невідомою.

Із виявлених джерел також відомо, що в січні 1918 р. поблизу станції Мена Сосницького повіту було вбито Сосницького повітового військового начальника, його діловода та хуторського старосту [9; 14]. У м. Ніжині було розстріляно військового начальника і кілька офіцерів з важкого гарматного дивізіону [15]. 9 лютого 1918 р. смертельно поранено в голову М. Лебеда - члена Чернігівського комітету української партії соціал-революціонерів [16]. 15 лютого більшовики розстріляли писаря Чернігівського військового начальника Чоботко (б.і.) та офіцера Печановського (б.і.), а також важко поранили писаря Ніколаєнко (б.і.) [17]. 15 березня було вбито члена Борзенської народної управи В.Т. Андрієвського [18]. В с. Заворічах, Козелецького повіту та с. Лопатнях, Городнянського повіту було пограбовано та вбито місцевих священиків: Петра Шекуна та Олександра Кудрявцева [19]. 18 березня 1918 р. в с. Білоцерківщина вбито двох міліціонерів та сім'ю

поміщика Комаровського. В той же день на хуторі біля цього села вбито родину селянина Я. Жукотського - українського лівого трудовика, який свого часу був у числі виборщиків до І Державної Думи та користувався на селі великою популярністю як організатор селянства [20].

Скільки ж взагалі безвинно загинуло громадських діячів та пересічних громадян в зазначений період та в роки громадянської війни - важко підрахувати. Відомо, що тільки в м. Глухові на початок березня 1918 р. було вбито до 500 чоловік місцевої інтелігенції [21]. Розпад правоохоронних органів, багатовладдя та низька ефективність новостворених органів місцевої виконавчої влади не дозволяють статистично точно реконструювати динаміку злочинності. "Убивці не обнародувалися і не заарештовувалися, тому що ім'я їм було "російський народ" [11, арк.35].

1. Державний архів Чернігівської області (далі-ДАЧО), ф.182, оп.1, спр.6, 45арк.
2. ДАЧО, ф.127, оп.1, спр. 8676, 10арк.
3. ДАЧО, ф.127, оп.1, спр. 8770, 3арк.
4. ДАЧО, ф. 182, оп.1, спр. 596, 19арк.
5. г. Глухов // Черниговская земская газета (далі-ЧЗГ). - 1918. - № 11-12. - 9(22)февраля. - С.5.
6. [Глухов захвачен большевиками ...]// Киевская мысль. - 1918. - № 6. - 9 января. - С.1.
7. ДАЧО, ф. 182, оп.1, спр. 677, 7арк.
8. Глухов // Киевская мысль. - 1918. - № 6. - 9 января. - С.1.
9. Самосуды // ЧЗГ. - 1918. - № 15-16. - 23 февраля (8 марта). - С.4.
10. Евгений Александров. "По наклонной плоскости" // ЧЗГ. - 1918. - № 13-14. - 16 февраля (1 марта). - С.7.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.5, оп.5, спр.21, 112арк.
12. Глухов // ЧЗГ. - 1918. - №5-6. - 19 января. - С.6.
13. [Большевики ...]// Народна воля. - 1918. - №45. - 19 квітня н.ст. - 6 квітня ст.ст. - С.4.
14. [В Сосницьким повіті]// Відродження. - 1918. - Ч.24. - 24 (11) квітня. - С.5.
15. Ніжин (на Чернігівщині) // Нова рада. - 1918. - № 48. - 3 квітня (21 березня). - С.4.
16. [9 лютого - смертельно поранений солдатом...]// ЧЗГ. - 1918. - №13-14. - 16 февраля (1 марта). - С.4.
17. Выезд большевиков из Чернигова // ЧЗГ. - 1918. - №15-16. - 23 февраля (8 марта). - С.3.
18. [15 березня в м.Ромни замордований большевиками...]// ЧЗГ. - 1918. - №27-28. - 19 апреля. - С.2; Теж саме // Нова рада. - 1918. - № 57. - 13 квітня (31 березня). - С.3.
19. [В с. Заворичах, Козелецького уезда ...]// ЧЗГ. - 1918. - № 15-16. - 23 февраля (8 марта). - С.3.; [27 марта в 12 ч. ночи в с. Лопатнях, Городнянского уезда ...]// ЧЗГ. - 1918. - №27-28. - 19 апреля. - С.2.
20. [Нас повідомляють з Чернігівщини ...]// Боротьба. - 1918. - № 22. - 22 березоля н.ст - 9 марта ст.ст. - С.3.
21. [Крестьянами окрестных станций Студенка, Березна и др. ...]// Народное дело. - 1918. - № 227. - 16 марта (3 марта). - С.3.

Нитченко А.Г. Жизнь и смерть В.М. Аммосова: штрихи к трагической судьбе

Исследована служебная карьера и общественная деятельность В.М. Аммосова. Указано, что В.М. Аммосов неутомимой работой оставил заметный след в истории государственных и общественных органов власти Черниговской губернии. Раскрыты обстоятельства его гибели на фоне революционных событий 1917 - 1918 гг.

Nitchenko A.G. Life and death of V.M. Ammosov: finishing touches to the tragic fate

The professional carrier and social activity of V.M. Ammosov were studied. It is noted that with his tireless work V.M. Ammosov has left a noticeable trace in the history of state and public institutions of Chernigiv province. The circumstances of his death amid the revolutionary events of 1917 - 1918 were highlighted.

Отримано 14.05.2013